

Inleiding

Met de heropleving van de beiaardkunst in Nederland in het begin van de twintigste eeuw vangt een interessant stuk muziekgeschiedenis aan: dat van het klokkenspel en zijn bespelers. Allereerst vormden vanaf 1913 de technische inzichten van de beiaardier Jef Denijn in Mechelen (België) stof tot discussie. Ze werden vanaf 1919 hier en daar in Nederland daadwerkelijk nagevolgd. Daarnaast zijn ook Denijns artistieke inzichten in Nederland gemeengoed geworden. De invoering van de speelstijl van Jef Denijn moest wachten op een pleitbezorger. Zo iemand kwam pas in 1924 in beeld en wel in de persoon van Ferdinand Timmermans.

Kader

Het was in 1919 de gedragslijn van de in dat jaar opgerichte Algemene Klokkenspel Vereeniging (AKV) om in Nederland een centrum van beiaardkunst te creëren, equivalent aan Mechelen. Daarvoor was een stad met een beiaard, met een beiaardier en met geld nodig. De keus viel in eerste instantie op Arnhem, maar door een tegenvallende restauratie van de Hemony-beiaard in de Eusebiustoren (1919) moest het een andere stad worden. In principe had Rotterdam in aanmerking kunnen komen om die rol van beiaardcentrum te vervullen. Immers Rotterdam had een beiaard (1920), een beiaardier en net als Mechelen een mecenas. Maar de ongelukkige opstelling en inrichting van het Taylor-klokkenspel in het Rotterdamse Stadhuis zijn er debet aan dat Rotterdam op beiaardgebied werd overschaduwde door 's-Hertogenbosch met een nieuw klokkenspel (1925), met Toon van Balkom als beiaardier en een plaatselijk comité dat aan geld wist te komen. In 1925 debuteerde 's-Hertogenbosch als beiaardcentrum met een congres, compleet met concerten en een tentoonstelling.

In andere steden met een nieuwe beiaard en een professionele beiaardier, zoals Zwolle met Créman, en Breda met J.A. Maassen, ontstond eveneens een belangrijke beiaardcultuur. Dit gold in mindere mate voor Oldenzaal en Enschede met hun moderne beiaarden, echter met beiaardiers die niet in Mechelen waren opgeleid. Ook rond oude instrumenten vonden activiteiten plaats. Steden als Amsterdam met Jacob Vincent, Nijkerk met Johan Meyll, Utrecht met de derde generatie Wagenaar, hadden alle zo hun eigen mythe. Den Haag met de tweede generatie De Zwaan, die zich vooral op orgel concentreerde, en Delft waar in de negentiende eeuw de beiaardkunst zeker niet was ingezakt maar waar na 1908 door overlijden van Johan Kethel, de ontwikkeling stagneerde, stonden minder op de voorgrond dan men zou mogen verwachten. Rotterdam deed pas na de Tweede Wereldoorlog van zich spreken als beiaardstad.

Timmermans in Rotterdam

In de jaren vijftig waren in Rotterdam de carillonconcerten van Ferdinand Timmermans een fenomeen, waarvoor grote belangstelling bestond en in de kunstagenda plaats was ingeruimd. Tegenwoordig komen beiaardiers en studenten aan de Nederlandse Beiaardschool voornamelijk via zijn composities met Timmermans in aanraking. Behalve in een muziekencyclopedie is er geen geschreven portret van Timmermans beschikbaar. Dit is onterecht, omdat Timmermans voor het ontstaan en de ontwikkeling van de beiaardkunst in Nederland een pioniersrol heeft vervuld. Zo rees de vraag of het alsnog mogelijk zou zijn het leven en de werken van Ferdinand Timmermans in kaart te brengen.

Literatuur

Voor het schrijven van dit boek is allereerst onderzoek van de literatuur verricht. Het kader waarbinnen Timmermans functioneerde werd in grote mate bepaald door het doen en laten van de AKV, later de Nederlandse Klokkenspel Vereniging (NKV), en vindt zijn weerslag in de publicaties van

deze vereniging. De publicaties van de NKV verschenen regelmatig, maar niet al te frequent. Het zijn achtereenvolgens het tijdschrift *Onze Torenmuziek*, het jaarboek *De Beiaard*, de circulaire *Mededelingen* en ten slotte het tijdschrift *Klok en Klepel*. Timmermans' in 1944 verschenen boek *Luidklokken en Beiaarden* biedt informatie en tegelijk aanknopingspunten voor verder vragen en onderzoek. Ook André Lehr besteedt aandacht aan het kader waarbinnen beiaardiers als Timmermans opereerden. In zijn boek *Van paardebel tot speelklok* (1971) is zijn optiek vooral die van de klokkengieter en concentreert hij zich met name op het instrumentarium. Tenslotte biedt het maandblad *Mens en Melodie*, dat sinds 1945 onder redactie van Wouter Paap verscheen, op gezette tijden informatie omtrent de beiaardkunst.

Archieven

Met de gegevens van het literatuuronderzoek was het mogelijk een kroniek op te stellen van evenementen waarvan de datum bij benadering bekend was. Daarna volgde onderzoek in plaatselijke kranten. Het archief van de Nederlandse Klokkenspel Vereniging over de periode vanaf de oprichting in 1919 tot 1945 moet als verloren worden beschouwd. Het archief van de Nederlandse Kloken- en Orgelraad kon niet worden getraceerd. Gelukkig leverde onderzoek in plaatselijke archieven en verzamelingen bij verrassing interessante details op. Een daarvan is het rijke archief van Nijkerks Klokkenspel Vereniging met gegevens afkomstig van Johan Meyll. Soortgelijke archieven met de neerslag van activiteiten van Timmermans' tijdgenoten bleken te zijn: de Utrechtse collectie Wagenaar bij Chris Bos en de Bossche collectie van Toon van Balkom. Helaas bestaat er geen vergelijkbare collectie Créman in Zwolle, collectie Maassen in Breda of een collectie Borghuis in Oldenzaal. Daartegenover staat dat de collectie van Cor Don (Schiedam en Vlaardingen) speciaal lijkt te zijn samengesteld uit bewondering voor Ferdinand Timmermans. Timmermans' eigen verzameling is over verschillende locaties en instellingen verdeeld. Zijn muziekbibliotheek bevindt zich in het Streekmuseum Hoeksche Waard te Heinenoord, een voor de hand liggende locatie omdat Timmermans zijn laatste jaren in de Hoeksche Waard heeft gewoond. Na Timmermans' overlijden heeft zijn dochter een dossier manuscripten van Timmermans ter hand gesteld aan Jacques Maassen, met het doel deze te doen uitgeven. Maassen heeft dit dossier ondergebracht in de verzameling van de Nederlandse Beiaardschool te Amersfoort. Een zak met foto's kwam terecht in het Nationaal Beiaard Museum te Asten, waarheen ook twee door Timmermans ontworpen studieklavieren hun weg vonden.

Een afzonderlijke vermelding verdient het archief van Philippus van Ommeren in Wassenaar. De correspondentie tussen de voorzitter van de NKV dr. J. Casparie en Van Ommeren, de sponsor van de nationale wedstrijden, kwam bij verrassing aan het licht en maakte het mogelijk aan deze wedstrijden een relatief groot deel van het boek te wijden.

Interviews

Gesprekken en correspondentie met leerlingen en collega's leverden naast anekdotische gegevens ook veel objectieve feiten op. Met interviews moet een onderzoeker voorzichtig zijn. De selectie van wat wordt onthouden is subjectief. De presentatie kan vertekend zijn. Talrijke gesprekken en briefwisselingen werden gevoerd met personen die Timmermans van nabij hebben gekend. Een eerste groep wordt gevormd door de leerlingen Maria Blom, wijlen Cor Don, Leen 't Hart, Jacques Klok, Hein de Ligt, Rien Ritter en de familie van Reinout Heering. Een tweede categorie bestaat uit Timmermans' collega's Sjev van Balkom, Chris Bos, Romke de Waard en Cees Roelofs in Nederland, de Belgische collega's Gaston Van den Berg en Piet van de Broek en de organisator van Timmermans' concertreis in 1953 door de USA, James Lawson te New York. Over de wedstrijden in Rotterdam in de jaren vijftig wisten de thans hoogbejaarde juryleden Gert van der Steen, John Daniskas en George Stam informatie te verschaffen. Ten slotte belichtte de emeritus predikant van de Remonstrantse Kerk te Rotterdam, ds. Laforêt, Timmermans' functioneren als kerkorganist.

Resultaten

Dit boek biedt een portret van Ferdinand Timmermans. Na een biografisch hoofdstuk wordt aandacht geschonken aan zijn lespraktijk en zijn concertpraktijk waarvan de zwaartepunten liggen in en om Rotterdam en Schiedam. Het werk van Timmermans als kerkorganist, koordirigent en concertorganist komt hierbij eveneens aan de orde. De bespreking van Timmermans' composities voor beiaard vormt een belangrijk hoofdstuk, gezien het feit dat Timmermans' werken heden ten dage nog frekwent ten gehore worden gebracht. Samen met het hoofdstuk over het advieswerk geeft dat aan het boek een nationaal karakter. In de paragraaf over het Nederlandse Carillon voor Amerika bestrijkt dit boek zelfs internationaal terrein. Aan de beiaardkunst in de oorlogsjaren en aan Timmermans' naoorlogse activiteiten tegen de achtergrond van de Rotterdamse Beiaard Commissie worden afzonderlijke hoofdstukken gewijd. Het eerste deel van het boek wordt afgesloten met Timmermans' afscheid als beiaardier van Rotterdam en Schiedam.

In het tweede deel van het boek komt het kader waarbinnen Timmermans voor de Tweede Wereldoorlog als kunstenaar opereerde nader aan de orde. Dit deel beslaat in zeven hoofdstukken even zovele beiaardwedstrijden: de zes wedstrijden van de Nederlandse Klokkenspel Vereniging en een internationale beiaardwedstrijd in Amsterdam. In al deze zeven wedstrijden heeft Ferdinand Timmermans een belangrijke rol gespeeld, hetzij als deelnemer, hetzij als lid van de jury. De unieke dossiers over de periode van 1925 tot 1938 in het Van Ommeren archief zijn een belangrijke bron en compenseren het ontbreken van een officieel NKV-archief over dezelfde periode ruimschoots. Dank zij deze bron kon het beleid van de NKV in deze periode nauwkeurig worden gevolgd en het veld van beiaardiers en componisten, waarin Timmermans een sleutelpositie innam, worden weergegeven, hetgeen rechtvaardigt daarvoor een groot deel van het boek te reserveren.

Het advieswerk, dat Timmermans zelf het belangrijkste facet van zijn beroepsleven vond, moest relatief onderbelicht blijven daar, zoals vermeld, het archief van de Nederlandse Klokken- en Orgelraad (N.K.O.) niet kon worden getraceerd. Dit terrein is echter een verdere studie waard.

Besluit

Ferdinand Timmermans schitterde in het kader van de beiaardkunst met vier facetten: als uitvoerend musicus, als docent, als componist en als adviseur in beiaardbouw. Geen van zijn collega-beiaardiers (Créman, Van Balkom, Maassen) was zo universeel. Dit boek over Ferdinand Timmermans is daarom meer dan een biografie met anekdotische elementen, het boek heeft een grote documentele functie ten aanzien van de beiaardkunst in Nederland in de periode van 1920 tot 1970.

Rotterdam, december 1990

Laura J. Meilink-Hoedemaker